

#18

NATURLIGTVIS

Tillgänglig och inkluderande naturturism

2021

EN RAPPORT FRÅN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1/ INLEDNING	3
2/ VAD ÄR TILLGÄNGLIG NATURTURISM?	4
3/ SLUTSATSER	5
4/ FYRA RÖSTER OM TILLGÄNGLIG NATURTURISM	9
5/ OM FORSKNINGSPROJEKTET	17
6/ PROJEKTETS RESULTAT	20
7/ REFERENSER	
8/ MER INFORMATION	

1 / INLEDNING

Tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning är i grunden en fråga om rättvisa, jämlikhet och full delaktighet i ett samhälle med mångfald som grund. Det är lätt att underskatta hur många människor som berörs av tillgänglighet och funktionshinder. En vanlig uppskattning är att cirka 20 procent av oss i Sverige har funktionsnedsättning. Om vi även räknar in alla som tillfälligt, på grund av sjukdom, skada eller till exempel graviditet, har nedsatt funktion ökar antalet betänkligt. Tillgänglighet signalerar att alla är välkomna.

God tillgänglighet är en fråga om både attraktions- och konkurrenskraft i besöksnäringen. En åldrande, relativt frisk befolkning innebär i sig ett ökande antal besökare med funktionsnedsättning med god aptit på besöksnäringens produkter, tjänster och upplevelser. Trots denna stigande efterfrågan finns fortfarande många besöksmål och anläggningar som är dåligt tillgänglighetsanpassade. De förlorar besökare och affärer. Som flera röster i denna rapport lyfter fram – personer med funktionsnedsättning är ofta del av en större grupp, en familj eller en grupp vänner. Hela den gruppen väljer givetvis alternativ som fungerar för alla som ska vara med på resan.

BFUF efterlyste våren 2018 forskning med fokus på *Social hållbarhet*. I förarbetena sökte vi efter forskning om tillgänglighet i besöksnäringen. Vi hittade inte mycket, särskilt inte ur svenskt perspektiv. Vi fick förhållandevis få projektförslag som svar på utlysningen. Något vi tolkade som att få forskare med fokus på svensk turism och besöksnäring har ägnat studier åt tillgänglighetsperspektiven. BFUFs vetenskapliga råd och styrelse såg stor potential i forskningsprojektet *Tillgänglig och inkluderande naturturism*. Forskarna har undersökt vad företag, organisationer och myndigheter kan göra för att skapa inkluderande och tillgänglig turism i natur. Forskningen handlar om att förstå hur naturturism kan bli tillgänglig för fler och hur företag inom naturturism kan nå en bredare målgrupp. Det handlar om en viktig rättvisaspekt kring social inkludering och folkhälsa – om att fler ska ha möjlighet att njuta av och uppleva Sveriges natur.

Studien visar på att det finns en ökad vilja och ökat intresse att erbjuda tillgängliga turismprodukter, många naturturismföretag vill utveckla sina verksamheter till att bli mer tillgängliga. För flera företag som anpassat sin verksamhet har detta blivit en viktig del i affärsidén och också en framgångsfaktor. De som verkligen har satsat på och informerat om sin verksamhet, eller etablerat samarbete med föreningar och medlemsorganisationer, upplever en stor efterfrågan. Här finns en outnyttjad potential för företag att stärka sin konkurrensförmåga.

Tack

Vi vill rikta ett varmt tack till forskarna vid Mittuniversitetet: Kristin Godtman Kling, doktorand och forskningsassistent turismvetenskap och Sandra Wall-Reinius, docent kulturgeografi och forskare vid Etour. I projektet har även Dimitri Ioannides, professor kulturgeografi, Torun Östling och Annika Jonsson, båda forskningsassistenter kulturgeografi, deltagit.

Stockholm november 2021

Stina Algotson och Eva Fohlstedt, BFUF

2/VAD ÄR TILLGÄNGLIG NATURTURISM?

Det finns ingen exakt definition av vad tillgänglig naturturism innebär, men ett första steg kan vara att ta utgångspunkt i definitionen av naturturism. Denna definition, föreslagen av Fredman med flera¹ lyder:

“ *Naturturism omfattar människors aktiviteter när de vistas i naturområden utanför sin vanliga omgivning.* ”

Nationellt mål för funktionshinderpolitiken

Det nationella målet för funktionshinderpolitiken är: ”med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund.”²

Tillgänglig naturturism – full delaktighet och aktiviteter på lika villkor

Genom att kombinera dessa definitioner och mål kan tillgänglig naturturism beskrivas som turism i naturområden där personer med funktionsnedsättning har full delaktighet och kan delta i aktiviteter på lika villkor. Tillgänglig naturturism handlar i stort om att ta bort barriärer som hindrar personer med funktionsnedsättning att delta fullt ut i turistiska aktiviteter som äger rum i naturområden. Hinder för fullt deltagande kan vara relaterade dels till fysisk utformning av ett område, dels till sociala faktorer som kultur, attityder, eller kommunikation och information.³ Hinder kan även handla om brist på tillgängliga transporter till och från ett naturområde, eller att utrustningen som behövs för att delta är för dyr.⁴

Sandra Wall-Reinius och Kristin Godtman Kling, Mittuniversitetet.

¹ Fredman m fl., 2009, s. 24.

² Myndigheten för delaktighet, 2021, regeringen.se, Mål för funktionshinderpolitiken

³ Gillovic & McIntosh, 2020; Sisto et al., 2021.

⁴ Menzies et al., 2021.

3/SLUTSATSER

Det finns en ökad vilja och ökat intresse att kunna erbjuda tillgängliga turismprodukter, många naturturismföretag vill utveckla sina verksamheter till att bli mer tillgängliga. För flera företag som anpassat sin verksamhet har detta blivit en viktig del i affärsidén och också en framgångsfaktor. De som verkligen har satsat på och informerat om sin verksamhet, eller etablerat samarbete med föreningar och medlemsorganisationer, upplever en stor efterfrågan. Här finns en outnyttjad potential för naturturismföretag att stärka sin konkurrensförmåga.

Osäkerheten och okunskapen kring hur tillgänglighetsanpassning kan göras på ett bra och kostnadseffektivt sätt samt hur man ska marknadsföra sig mot målgruppen är stor. Några hinder som pekas ut är ekonomi och resurser, osäkerhet kring investeringar och okunskap. Det krävs också ofta samarbeten mellan många aktörer för att få till anpassade produkter och tjänster.

Det finns idag också intressekonflikter mellan att tillgängliggöra skyddade områden, som nationalparker och naturreservat, och samtidigt värna om känsliga naturmiljöer och upplevelsevärden som "örörd natur".

Hinder för tillgänglig naturturism

Företag som är intresserade av att utveckla tillgänglig naturturism upplever olika hinder:

- Okunskap om målgruppens önskemål
- Osäkerhet om investeringar lönar sig
- Svårigheter att veta i vilka kanaler marknadsföring ska ske
- Korta budgetprocesser och tillståndsansökningar försvårar arbetet
- Kostnader för underhåll av tillgänglighetssatsningar och hur de ska finansieras
- Balansera olika mål och intressen – natur för alla och samtidigt bevara naturvärden

Önskemål och behov ser olika ut

Motiven till att vara ute i naturen skiljer sig inte mellan personer med och utan funktionsnedsättningar – man vill uppleva lugn och ro, förbättra hälsa och självkänsla, göra något tillsammans med familj och vänner eller känna äventyr och utmaningar. Men aktiviteter i naturen och naturupplevelser är inte en självklarhet för alla. Önskemål och behov hos personer med funktionsnedsättningar ser självklart också olika ut. Vikten av hårt packat underlag på exempelvis leder, tillgång till toaletter, rastplatser och tydlig information, vikten av transporter och då även färdtjänst, är några av de specifika behov som uttrycks.

Brist på kunskap och investeringsrädsla

Många företag och organisationer efterfrågar också mer kunskap om hur verksamheten kan bli mer inkluderande. Det finns en osäkerhet bland många turistföretagare, de inte vet hur mycket insatser och resurser som krävs för att förändra sin verksamhet.

Det finns också en rädsla och tveksamhet i att investera eftersom man inte vet om det kommer betala sig. Det är svårt att beräkna nyttan av eventuella insatser. Mer kunskap och samarbeten behövs för att inspirera och visa föredömliga exempel. Samarbeten mellan föreningar, företag, markägare och kommuner är viktiga för kunskapsspridning och för att visa på goda exempel om hur lyckade tillgänglighets-satsningar kan planeras och genomföras, både för företag och för offentlig verksamhet.

Resurser för utveckling saknas

Det finns ett ökat intresse och vilja att kunna erbjuda tillgängliga turismprodukter, men både privata som offentliga verksamheter uttrycker att det inte finns tillräckligt med resurser för att kunna utveckla inkluderande naturturism. Det kan röra sig om korta budgetprocesser eller att man måste söka bidrag eller tillstånd till sin verksamhet för att till exempel bygga bryggor, leder med mera.

Svårt med marknadsföring

Många aktörer inom naturturism upplever att informationsspridning och marknadsföring är svårt och utgör ett hinder för att utveckla verksamheten. De menar att det är svårt att nå målgruppen. Det finns en osäkerhet i efterfrågan och behov samt vilken typ av information, aktiviteter och anpassningar som efterfrågas. Det finns också osäkerhet kring personers (efterfrågan) begränsade privatekonomi.

Företagare och organisationer kan bli mer inkluderande

Se till hela resan

Ett viktigt resultat från projektet är betydelsen av att se tillgänglig naturturism som en sammanhängande kedja. Hela kedjan av turistiska upplevelser och aktiviteter måste vara tillgängliga, från det att turisten planerar sin resa, via transporter, boende och aktiviteter, till dess att denne kommer hem igen. Det är svårt att peka ut en komponent som extra viktig att tillgängliggöra eftersom alla delar bildar en helhet.

Kunskapsutbyten och samarbeten

Det finns flera lyckade exempel när företag gått samman eller när flera parter samarbetat för att tillgängliggöra naturområden i form av till exempel leder och bryggor. Företag som verkligen har satsat och informerat om sin verksamhet, eller etablerat samarbete med föreningar och medlemsorganisationer, upplever en stor efterfrågan.

Både privata och offentliga aktörer menar att samarbeten och kunskapsutbyten är viktigt för att bli bättre på att erbjuda tillgänglig naturturism. Många önskar mer kunskap om hur de kan arbeta för att blir mer inkluderande. Många gånger behövs samarbeten mellan länsstyrelse, kommun, organisationer inom funktionshinderområdet och företag för att få till en fungerande verksamhet.

Hos många företag finns en okunskap om målgruppen, trots att de uppger att de gärna vill kunna erbjuda tillgänglighetsanpassade produkter. Många företag menar att efterfrågan på tillgänglig turism är låg, men samtidigt säger de att de kanske inte

har kunskap eller marknadsfört sig i rätt kanaler. Därför är det grundläggande att de som är tänkta att använda den tillgängliga turismprodukten eller naturområdet inkluderas i hela planeringsprocessen.

De naturmiljöer och företag som gjort tillgänglighetsanpassningar blir också attraktiva för fler grupper i samhället, exempelvis äldre personer, barnfamiljer och oerfarna besökare. Det finns en stor potential i att aktörer samarbetar och utbyter erfarenheter och kunskap gällande tillgänglig naturturism, eftersom det gynnar både utbuds- och efterfrågesidan.

Aktiviteter och anpassningar för en inkluderande naturturism

Några exempel på tillgängliga aktiviteter och anpassningar för en mer inkluderande naturturism:

- Ramper och leder med hårt underlag nära parkeringar till utsiktsplatser och attraktioner
- Anpassade båtbyggare och ombyggda båtar för exempelvis fisketurism, kajakpaddling, transport eller sightseeing
- Stora/anpassade utedass och toaletter, eldstäder och rastplatser
- Hundspann, skoteråkning och skidskola (sitski, skicart)
- Naturguidning som kan inkludera att lyssna, känna, lukta och se
- Taktila ledstråk och kartor
- Informationsskyltar och ljudlådor med information

Viktigt med uppdaterad och korrekt information på webben

När besökare planerar sitt besök till ett naturområde måste det finnas korrekt information. Besökaren ska få information om vad som finns där och vad man kan förvänta sig i form av terräng, transporter, anordningar av olika slag, toaletter med mera.

En genomgång av olika webbsidor för turistdestinationer, skyddade områden och olika kommuners rekreationsområden visar att det saknas viktiga detaljer på webbsidorna. Informationen är inte tillräckligt detaljerad och det är också ofta svårt att hitta den. Det måste finnas uppdaterad information, både detaljerad text och bilder som visar hur området ser ut. Gärna filmer för att tydligt visa hur naturmiljön ser ut så att besökaren kan bilda sig en uppfattning om platsen i förväg.

Projektet har identifierat några generella punkter om hur information om tillgängliga naturområden och aktiviteter på webbsidor ser ut i dagsläget och vad som skulle kunna förbättras.

Svårt att navigera

- Det är svårt att navigera för att hitta information om tillgänglighet och anpassningar – det krävs många sökningar och många klick.

Otillräcklig information

- Informationen på turistdestinationers webbsidor otillräcklig.
- Informationen om tillgänglighet i naturområden saknar information om transporter, mat och boende. Det är önskvärt att få information om hela resan.
- Det är stora brister vad gäller detaljer, till exempel hur naturmiljön ser ut, dess terräng, avstånd och infrastruktur, transporter och vad som finns att se, göra och uppleva.
- Informationen måste vara tillförlitlig och uppdaterad.

Erbjud olika typer av presentationer

- Det är önskvärt med olika typer av presentationer av innehåll så besökaren själv kan göra sig en uppfattning (som text, bilder, tal och film). Oftast saknas lättläst text, inläst text och teckenspråkstolkning.

Samlad information om Sverige saknas

- Det finns ingen samlad information om tillgänglig naturturism i Sverige.

Hur naturturismen blir mer tillgänglig samtidigt som "orörd" natur ska bevaras

De kan finnas en intressekonflikt mellan att tillgängliggöra skyddade områden som nationalparker och naturreservat och samtidigt värna om känsliga naturmiljöer och upplevelsevärden som "orörd natur". Ur perspektiven folkhälsa och social inkludering är det viktigt att så många som möjligt har tillgång till naturområden. Samtidigt kan omfattande tillgänglighetsanordningar påverka känsliga arter negativt. Detta är en fråga som många förvaltare av naturområden (till exempel representanter för länsstyrelser, kommun eller Naturvårdsverket) brottas med och tycker är svår. Den måste hanteras genom kompromisser av olika slag. Det är till exempel viktigt att satsa på god tillgänglighet i vissa utvalda områden eftersom resurserna inte räcker till för att tillgängliggöra alla områden.

Forskarnas tips

- Se tillgänglighet för hela resan: från informationsinhämtning och planering i hemmet, resan till och vistelsen på själva besöksmålet och slutligen resan hem igen.
- Ta kontakt och samarbeta med andra företag, markägare, kommun och länsstyrelse.
- Samarbeta med intresseorganisationer och personer med funktionsnedsättningar.
- Det finns inte en målgrupp: anpassningar i naturmiljön, utbud av aktiviteter, boende och detaljerad information kommer gynna flera. I tillgänglig och inkluderande naturturism ska alla känna sig välkomna.

4/FYRA RÖSTER OM TILLGÄNGLIG NATURTURISM

Tillgänglighet är inte svårt – det handlar om inställning

I Sverige ska personer med funktionsnedsättning ha möjlighet till full delaktighet. Att kunna vistas ute i naturen och göra det andra gör är en del i att inkluderas i samhället. Intresset för att tillgängliggöra naturmiljöer har ökat, men det går långsamt. Det finns en föreställning om att det skulle vara svårt. *Karolina Celinska* är rättighetspolitisk samordnare på DHR. Hon har medverkat i referensgruppen för forskningsprojektet *Tillgänglig och inkluderande naturturism*.

– Jag tror att man måste bli bättre på att visa att tillgänglig natur är möjligt att få till, och att göra det i miljöer som folk föreställer sig som komplicerade och komplexa. Många tror att tillgänglighet ska vara så otroligt svårt. Och ja, det kan vara utmanande, men det går att välja att se det som en utmaning i stället för ett hinder. Det handlar om inställning.

Att vistas i naturen har hälsobefrämjande effekter, inte minst under pandemin har naturens betydelse blivit tydlig.

– Vad är det människor gjort, jo de har vistats ute i naturområden. Det har visat sig än mer viktigt när man inte kan umgås på andra sätt, och det gäller kanske ännu mer för människor som är begränsade.

En tappad besökare kan bli en hel grupp

Personer med funktionsnedsättning är sällan ute och går i naturen själva, ofta har de med sin familj, ledsagare eller andra. Med ökad tillgänglighet blir besökarna fler.

– Är besöksmålet otillgängligt blir det färre besökare. Väljer de en helt annan plats förlorar du också alla som skulle följt med. Man måste sluta tänka, även inom besöksnäringen, att man gör anpassningar för en specifik individ eller grupp. Det gynnar ju många fler. Även familjer med barnvagnar, barn och äldre som har svårt att gå får ett mervärde av tillgängliga lösningar.

Intressekonflikt mellan tillgänglig och orörd natur

Forskarna Sandra Wall-Reinius och Kristin Godtman Kling pekar på att det kan finnas en intressekonflikt mellan att tillgängliggöra skyddade områden och samtidigt värna om känsliga naturmiljöer och "orörd natur".

– Gör man någonting som man vill att allmänheten ska ta del av måste hela allmänheten

kunna det. Annars får man helt enkelt välja att skydda området helt. Vi kan inte selektera människor i vilka som får vara på en plats och inte. Jag respekterar att det ska finnas ett naturskydd. Men anser man att naturen i sig har ett sådant värde att det ska skyddas av ekologiska eller andra skäl, då får man helt enkelt skydda området för alla. Man kan lösa det på andra sätt genom att göra videoteknik eller annat som gör att vi får ta del av platsen på lika villkor. Det gäller för kulturminnen också. Om man anser att något är värt att bevara för att man ska kunna ta del av det, då måste byggnaderna göras tillgängliga. Annars bevarar man ju för, ja, vem då?

Nationell resurs för tillgänglighet

För att få fart på tillgänglighetsarbetet efterfrågar Karolina en nationell samling och resurs.

– Inom EU talar man om att inrätta ett europeiskt resurscenter för tillgänglighet för att samtliga mänskliga rättigheter, AccessibleEU 2022. Man skulle ha något liknade på nationell nivå, ett kompetenscenter för universell utformning av tillgänglighet där man kan ta del av varandras erfarenhet och lösningar. Och där det finns samlad information om tillgängliga besöksmål. Det finns mycket kunskap hos många verksamheter, och hos oss som är användare. Det gäller att hitta kittet däremellan så att man kan lära av varandra.

Tillgänglig natur ingen särfråga

Naturen ska vara för alla. Funktionshinderpolitiken ska appliceras på den liksom på andra miljöer.

– Tillgänglighet till naturen är inte en särfråga. Här behöver myndigheter med ansvar för besöksnäring och naturmiljöer göra sin del. Det finns självklart platsspecifika förutsättningar när naturmiljö ska tillgängliggöras, men i branschen finns många exempel på bra lösningar. Näringen är stor och man kan ha nytta av varandra. Man behöver inte uppfinna hjulet på nytt.

Om DHR

Medlemsorganisationen DHR (Delaktighet, handlingskraft, rörelsefrihet) för personer med nedsatt rörelseförmåga har funnits sedan 1923. Arbetet utgår från FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning: att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund. DHR har cirka 8 000 medlemmar i hela landet.

www.dhr.se

Byggde om sin skärgårdsbåt för alla

När Marita och Johan Bergsten, ägare av Askersunds Skärgårdstrafik AB, hade köpt fartyget M/S Wettervik för att köra turisttrafik på Vättern insåg de att båten hade för många begränsningar för människor med funktionsvariationer. De rev alla bänkar och satte in en hiss. Säljaren menade att de var galna och att de aldrig skulle nå lönsamhet. Det har varit en ren förtjänst att tillgänglighetsanpassa verksamheten, investeringen var betald på ett år.

– Jag hade kört passagerarbåtar i hela mitt liv och tvingats säga nej till rullstolar. Marita som jobbat inom vården med människor med funktionsnedsättningar såg hur dåliga möjligheter det fanns att komma ut i natur och skärgård. Vi fick idén att göra om båten till en båt för alla.

I samma veva som Johan och Marita köpt båten invigdes Ekopark Norra Vätterns Skärgård i Askersund sommaren 2005.

– En ekopark ska ju vara tillgänglig för alla. Det är den ju inte när den ligger i skärgården. I ekoparken fanns perfekta klippor att lägga en båt mellan. Vi sa till markägaren Sveaskog att man borde bygga bryggor för att kunna ta iland personer med funktionsnedsättningar. De gillade idén, länsstyrelsen, som har hand om naturreservatet, och Askersunds kommun hakade på. De satsade 130 000 kronor var. Sommaren efter fanns de tillgänglighetsanpassade bryggorna och trädäcken klara. Och i juli stod vi redo att köra de första turerna i vår ombyggda båt Wettervik.

Lönsam investering

Johan och Marita hade undersökt flera möjligheter till finansiering. Till slut fick de stå för den själva. Investeringen var betald på ett år.

– Vi försökte först få bidrag via flera fonder, men då vi var ett vinstdrivande företag fick vi nej till investering i en hiss. När vi gick till banken för att låna pengar ville de ha en kalkyl på hur mycket vi skulle tjäna på att ha passagerare med rullstolar. Jag var lite blyg och tänkte, ja, men 30 rullstolar får vi väl per år. De frågade hur vi kunde veta det och sa: Ni har ju inte en enda en idag? Vi fick inte låna pengar. Så vi finansierade hiss och ombyggnation själva. Investeringen var betald på ett år. Vi hade 98 rullstolar och säkert trehundra rullatorer ombord första året.

Rullstolar på varje kryssning

Idag kör M/S Wettervik nästan 200 turer om året, den senaste "normala" sommarsäsongen hade hon cirka 6 000 passagerare. Cirka tio procent av dessa hade någon form av funktionsnedsättning. Det är rullstolar med på nästan varje tur.

– Vi kör rullstolar nästan varje gång, på varenda räkfrossa och söndagsbuffé. Och vi gör alltid ett stopp i ekoparken så man får kliva iland. Bussbolagen som kör grupper

har fått nys om att vi är tillgänglighetsanpassade. Och i varje busslast finns om inte rullstol så någon med käpp eller rollator. Utan anpassning hade vi tvingats säga nej till en hel grupp. Nu kan vi ta alla 49 för att vi kan säga ja till nr 50. Man ska tänka på den som har svårast. Det är tack vare den de andra kan följa med på aktiviteten.

Fruktbara samarbeten och god rådgivning

Johan och Marita har haft samarbete med handikapprådet, Turism för alla, tillgänglighetsrådgivare och Svenska Equality, som också certifierat båten. Båtens gamla ägare som hade många synpunkter på ombyggnaden ändrade sig.

– Vi breddade gångar och glesade isär borden, anpassade toaletten och satte in hörslingor. I stället för 70 personer fick vi plats med 56. Han vart så förbaskad när vi rev ut den gamla inredningen och tyckte det var vansinne att anpassa båten. Ni kommer aldrig bli rika på det här, sa han. Men vår målsättning från början var att gästerna ska vilja komma tillbaka. Vi vill ju glädja alla, det är det som är våran grej. Och när han själv bröt lårbenshalsen ändrade han sig.

www.wettervik.se
www.equality.se

Fiske för flera i Berg

Bergs kommun i Jämtland har satsat på tillgängligt fiske för flera. Ett treårigt projekt med stöd från bland annat landsbygdsprogrammet har resulterat i fjorton anpassade fiskeplatser. Målet är att vem som helst ska kunna fiska och vistas ute i naturen.

Tillgängliga Berg ingår i kommunens satsning på fiske. Man har skapat fiskeplatser med olika karaktär och typer av miljöer för de som kan ha svårt att ta sig ut i naturen. Kommunen har haft flera målgrupper – personer med funktionsvariation, de som har svårt att gå och röra sig längre sträckor, barnfamiljer med barnvagnar och pensionärer med rullatorer. Projektledare för fiskesatsningen i Bergs kommun är *Conny Elf*, en själv passionerad fiskare.

– Jag är intresserad av fiske och jag brinner för det här med tillgänglig miljö. Det är var och ens rättighet att kunna vistas ute i naturen. Kanske är det inte möjligt för var och en att komma ut fullt lika långt, men vi måste kunna bereda möjlighet åtminstone till en viss del. Responsen hittills har varit otrolig, den är så värmande. En tillgänglig fiskeplats är ju inte bara för personer som använder rullstol, det är en lättillgänglig mötesplats för flera som vill uppleva natur och vildmark alla kategorier.

Många samarbeten som krävt ödmjukhet

En av utmaningarna med att få till de specialbyggda fiskeplatserna har varit att engagera kommunens fiskevårdsområden. Ett område kan bestå av både mark- och fiskerättsägare, marken är både statligt, kommunalt och privat ägd. Detta har krävt mycket administration och en stor portion ödmjukhet.

– Har man inte med markägarna kan man inte göra något. Tio av kommunens nitton fiskevårdsområden har valt att gå med, vårt mål var att engagera hälften av dem, så vi är nöjda. Det har varit en process som omfattat mycket administration, koordinering, handlingar och tillstånd. Men vi har haft ett jättebra samarbete. Nu har vi bildat en förening, FiskaiBerg som kommer att ta över ansvaret efter utvecklingsprojektets slut. Det gör det hållbart i framtiden.

I föreningen ingår både fiskevårdsområdena samt lokala entreprenörer och företagare som till exempel säljer boende, guidningar och fiskeredskap. Kommunen är skyldig att se till att anläggningarna finns kvar i fem år.

– Efter det tar föreningen över ansvaret för att säkerställa att fiskeplatserna hålls hela, säkra och snygga. Föreningen kommer delvis att finansieras av intäkter från digitala reklamtavlor och fiskekort. Vi har också skapat ett gemensamt fiskekort som gäller i de tio fiskevårdsområdena. Intäkterna går oavkortat till förening FiskaiBergs verksamhet.

Anläggningarna är delvis byggda av personer från kommunens dagliga verksamhet vid LSS-boenden.

– Jag har haft åtta man i två och ett halvt år som har byggt vindskydd, dass, ramper, och grillplatser. Vi är jättestolta över att de ville det och med det resultat som blev. Nu färdigställer vi det sista jobbet och med att sätta upp en informationsbyggnad för fiskeplatserna, i Rätan "Porten till Jämtland".

Tillgängligt fiske som blivit kändis

Tillgängligt fiske i Berg blir alltmer känt. Conny tar emot många förfrågningar från andra kommuner och intressenter.

– Många har ringt och frågat hur vi gjort, önskar hjälp och vill komma på studiebesök. Det är inte helt enkelt att säga: gör så här. Det har mycket med individerna att göra, det gäller att få folk att engagera sig. Jag hoppas fortfarande att vi får med några markägare till just med tanke på att fler kan beredas möjlighet att ta del av de här upplevelserna. Vi har ju på köpet fått en marknadsföring av hela kommunen i TV och radioprogram som inte går att köpa. Och den spiller över på hela länet. Det som görs i Jämtland är bra för alla.

www.fiskaiberg.se

Skidskolan i Åre som alltid säger ja

Skidåkaren Anders Ohlsson bröt sin rygg som ung. Lusten att fortsätta åka skidor fick honom att utveckla den första svenska sitskin. Den blev grunden i Totalskidskolan. Över 10 000 personer med funktionsnedsättning har genom den kunnat göra det bästa de vet – åka skidor.

Totalskidskolan i Åre har funnits i 35 år. Skolan tar emot åkare i alla åldrar, med alla typer av funktionsnedsättningar; synskadade, rörelsehindrade, amputerade eller multihandikappade, sittande eller stående. Bland skolans utrustning finns den egenutvecklade sitskin, skicart och biski för både barn och vuxna.

Erika Berglund, Snöboss, platschef och verksamhetsansvarig vid Totalskidskolan, Rödkullen, Åre.

– Vi vänder oss till alla som behöver speciellt stöd och som inte kan gå i traditionell skidskola. Våra kunder är från tre, fyra år och uppåt, vi har haft damer som varit 90 år. Till oss kommer både skidåkare som åkt tidigare, men råkat ut för något och får börja om med skidåkning på ett annat sätt, och de som aldrig åkt innan och tar sina första svängar i åttioårsåldern. Vi säger alltid ja, jag tror inte jag sagt nej till någon enda under mina drygt femton år.

Tid för tryggt bemötande

Totalskidskolan har 250 till 300 kunder per säsong. Alla får ett personligt och tryggt bemötande.

– För många är det ganska tufft i vardagen. Hos oss är det ingenting som är jobbigt, när man kommer till oss ska allt kännas möjligt. Jag har en personlig kontakt med alla, vi har inga bokningar online. Vi lägger upp vistelsen tillsammans. Skidskolans elever behöver ofta lite mer tid att pröva sig fram till rätt utrustning, därför ser vi till att ha utrymme för bemötande i lugn och ro, alla ska känna lugnet, vara trygga och tycka att det ska bli kul och spännande att testa.

Fem till åtta skidlärare är fast anställda under säsongen december till maj, de kompletteras med lika många timanställda efter behov. Många kommer tillbaka år efter år, fler har arbetat 15 till 20 säsonger.

– Alla har skidlärarutbildning kompletterad med en veckolång kurs i funktionell skidåkning hos oss. I nio av tio fall har eleven en helt egen skidlärare. Vi ser till att få den perfekta blandningen i ålder, erfarenhet, och personligheter för att på bästa sätt kunna möta så många människor med olika behov.

Ideell förening

Totalskidskolan är en ideell förening som finansieras via sponsorer och privatpersoner.

– Många av våra bidragsgivare har funnits med oss fler år, vilket är oerhört tacksamt och något vi verkligen är beroende av. Det är förutsättningen för att vi ska kunna erbjuda skidskola till samma pris som andra och att anställa skidlärare. Så att vi kan behålla det gemytliga, ha den personliga kontakten och tryggheten. Det blir en avvägning från säsong till säsong att det blir bra tryggt och säkert. Vi söker även bidrag och från fonder och har tilldelats kommunens tillgänglighetspris.

Boenden som funkar

Skidskolan har samarbete med flera av ortens hotell och stuguthyrare.

– Vi tipsar om boenden som funkar bra. Jag försöker hjälpa till så mycket som möjligt från bokningen, via resan tills man är på plats. Det är så mycket service som det bara går.

Totalskidskolan har, innan pandemin, haft internationellt utbyte med Storbritannien, Tyskland, Tjeckien, Israel och Holland och tagit emot utländska skidlärare på våra instruktörsutbildningar.

– Vi har ett stort, härligt gäng från England som återkommer vartannat år genom en organisation som vänder sig till nyskadade, framförallt med ryggmärgsskador. De får prova på något de kanske aldrig testat innan, många har inte heller känt snö, kyla eller halka. De får lite livsglädje tillbaka.

Fler på snö

Erika önskar sig vinter året runt.

– Vårt mål är att få ännu fler skidåkare på snö. Helst vill jag ha vinter året om och förlänga säsongen. Det är så roligt att träffa alla och ta del av deras glädje till skidåkning. Men, kan vi hjälpa till med bara en veckas skidsemester om året och se till att det känns enkelt är ju det mer än good enough.

www.totalskidskolan.se

5/OM FORSKNINGSPROJEKTET

Bakgrund, utgångspunkter och forskningsgap

I Sverige och internationellt finns begränsad kunskap om hur naturen, dess olika besöksmål och aktiviteter kan tillgängliggöras för personer med funktionsnedsättningar samt hur privata och offentliga aktörer kan arbeta för att bli mer inkluderande.

Forskarna berättar om projektet:

Vi har främst riktat in oss på att undersöka tillgängliga turistaktiviteter som äger rum i naturmiljöer, som exempelvis fiske, kajakpaddling, skidåkning, vandring, hundspann med mera. Detta eftersom vi är specifikt intresserade av hur tillgängligheten i naturområden och besöksmål kan förbättras, samt hur utomhusmiljöer kan bli mer inkluderande.

Vi har även främst valt att undersöka den tillgängliga naturturismens utbudssida, det vill säga naturturismföretag, organisationer, föreningar och offentliga verksamheter som till exempel länsstyrelser och kommuner som förvaltar och planerar natur-områden. I dagsläget är forskningen om utbudet av tillgänglig turism begränsad, och det finns ett kunskapsbehov kring hur ovan nämnda aktörer kan arbeta för att bli mer inkluderande.⁵

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar och svensk friluftspolitik, som menar att turism och rekreation ska vara tillgängligt för alla, är viktiga utgångspunkter för projektet. Men aktiviteter i naturen och naturupplevelser är inte en självklarhet för alla. För många personer med funktionsnedsättningar kan resor och aktiviteter i naturen vara svåra att förverkliga. Brist på information, liksom brist på anpassningar i transportsystem, boende och attraktioner samt negativa attityder kring funktionsnedsättningar hos individer och i samhället leder till att personer med funktionsnedsättningar inte kan delta i naturturism i samma uträckning som personer utan nedsättningar.⁶ Det finns en begränsad kunskap om hur naturen, dess olika besöksmål och aktiviteter kan tillgängliggöras för personer med funktionsnedsättningar och hur olika privata och offentliga aktörer kan arbeta för att bli mer inkluderande. Kunskapen om svenska förhållanden vad gäller tillgänglig naturturism för personer med funktionsvariationer har varit låg. Projektet ville undersöka detta närmare, samt identifiera och redogöra för förbättringsområden.

Projektet har bidragit till ökad kunskap om hur naturturism kan bli mer tillgänglig och inkluderande, särskilt från ett utbudsperspektiv (företag som erbjuder upplevelser, produkter och service samt kommuner, länsstyrelser och Naturvårdsverket som tillhandahåller och förvaltar naturområden, dess infrastruktur och information). Det nära samarbetet med myndigheter, intresseorganisationer och turismnäringen har varit mycket värdefullt för att bättre förstå de behov som finns för att fler ska ha möjlighet att ta del av naturområden och upplevelser samt hur verksamheter ska kunna attrahera en bredare målgrupp.

⁵ Godtman Kling & Ioannides, 2019.

⁶ Burns m.fl., 2009; Daruwalla & Darcy, 2005; James m.fl., 2018.

Syfte och mål

Syftet med projektet har varit att identifiera hinder och redogöra för förbättringsområden för att öka tillgängligheten bland naturturismföretag och offentliga organisationer som arbetar för att utveckla turism för personer med funktionsnedsättningar. Med delstudierna vill vi öka tillgängligheten för personer med funktionsnedsättningar, stärka naturturismföretagens konkurrensförmåga, identifiera produkter och lösningar som undanröjer hinder för att besökare ska kunna delta i naturturism på lika villkor. Med stöd från forskningens resultat hoppas vi att privata och offentliga aktörer inom naturturism och friluftsliv kommer förbättra och utveckla verksamheterna, nå målgrupperna och bli mer konkurrenskraftiga.

Genomförande (metod)

För att öka tillgängligheten till naturområden och skapa inkluderande utomhusmiljöer krävs kunskap om behov och önskemål bland individer med funktionsnedsättningar och erfarenhet från intresseorganisationer samt från naturturismföretag och personer som arbetar inom offentliga verksamheter med frågor om tillgänglighet, friluftsliv, samhällsplanering och naturvård. Forskningsprojektet har inkluderat alla dessa perspektiv.

Under projektansökan involverades en referensgrupp som medverkat under hela projektiden. I den ingick representanter för Myndigheten för Delaktighet (MFD), Delaktighet Handlingskraft Rörelsefrihet (DHR) och Jämtland Härjedalen Turism (JHT). Referensgruppen har både varit en viktig samarbetspart och ett värdefullt nätverk för kontakter, idéer och spridning av resultat. Representanterna har också varit en del av empiriinsamlingen.

Referensgruppens tre representanter och ytterligare åtta personer med stor kompetens inom tillgänglig besöksnäring, friluftsliv och skyddade områden samlades och genomförde en workshop för att diskutera hinder och möjligheter kring tillgänglig naturturism. Deltagarna var turismföretagare, tillgänglighetskonsulter, representanter för destinationsorganisationer, intresseorganisationer och myndigheter.

Inledningsvis i projektet genomfördes en litteraturstudie om internationell forskning samt praktiska exempel på tillgänglighetsarbete i ett antal länder fram till år 2019.⁷ Målet var att få en tydlig bild över forskningsläget kring tillgänglig turism, med ett särskilt fokus på tillgänglig naturturism. Ett syfte med litteraturstudien var även att identifiera kunskapsluckor i forskningen där projektet kunde bidra med viktig kunskap.

Utifrån forskningens inledande arbete valdes tre fallstudieområden för att få fördjupad kunskap om naturturism i olika naturmiljöer och med olika geografiska förutsättningar: Askersunds kommun och Tivedens nationalpark, Jämtlandsfjällen och Stockholms skärgård. I dessa områden genomfördes 38 intervjuer med naturturismföretag, destinationsorganisationer, intresseorganisationer, föreningar, kommuner, länsstyrelser och Naturvårdsverket. Fältarbete med observationer av naturmiljöer och företag har också genomförts. I fallstudieområdena har

⁷ Godtman Kling & Ioannides, 2019.

tillgänglighet analyserats på cirka 40 webbsidor om olika naturområden (till exempel rekreationsområden, naturreservat och nationalparker) och hur länsstyrelser, naturturismföretag och destinationer förmedlar naturturism ur olika tillgänglighetsaspekter på sina webbsidor.

Via föreningar och organisationer har användarperspektivet undersökts. Åtta personer med fysiska funktionsnedsättningar har intervjuats för att samtala om erfarenheter kring resor och aktiviteter i naturområden, behov och önskemål kring tillgänglig turism och vilka hinder som kan identifieras.

6/PROJEKTETS RESULTAT

Stort intresse för utveckling av tillgänglig naturturism

Många naturturismföretag är intresserade av att utveckla sina verksamheter till att bli mer tillgängliga, men det finns en stor osäkerhet och okunskap kring hur detta kan göras på ett bra och kostnadseffektivt sätt samt hur man som naturturismföretag marknadsför sig mot målgruppen.

Hinder för tillgänglig naturturism

Företag och organisationer som är intresserade av att utveckla tillgänglig naturturism upplever olika hinder:

- Osäkerhet om investeringar lönar sig,
- okunskap om målgruppens önskemål,
- svårigheter att veta i vilka kanaler marknadsföring ska ske,
- vilka kostnader för underhåll av tillgänglighetssatsningar som finns och
- hur de ska finansieras samt att korta budgetprocesser och tillståndsansökningar försvårar arbetet med att tillgänglighetsanpassa.

Önskan om mer kunskap

Trots olika svårigheter och hinder finns en önskan till mer kunskap och mer samarbeten för att utveckla verksamheterna.

Det finns flera möjligheter för privata och offentliga verksamheter att förbättra tillgänglig naturturism. Genom projektets intervjuer med naturturismföretagare, intresse-organisationer och offentliga aktörer såsom kommuner och länsstyrelser vet vi att kunskapsutbyten, samarbeten och mer detaljerad information på webbsidor är viktiga faktorer som bidrar till ökad tillgänglighet i olika verksamheter.

Kunskapsutbyten kan ske mellan och inom privat, ideell och offentlig verksamhet. Det framkommer också önskemål om att offentlig verksamhet kan vara stöttande i företagens och föreningars utveckling och ansvara för vissa förutsättningar såsom infrastruktur samt underhåll av exempelvis bryggor och leder. Samtidigt kan naturturismföretag och organisationer inom turism och friluftsliv utgöra kunskapsnoder för kunskapsutbyten och nätverk.

Samarbeten en framgångsfaktor

Gemensamt för aktörer som lyckats väl med att skapa en inkluderande naturturism är att de samarbetat med andra företag, markägare, kommun och länsstyrelse.

Samarbeten med personer med funktionsnedsättningar och med olika intresseorganisationer har visat sig vara framgångsrikt. Tillgängligheten kan förbättras genom att inkludera och anställa personer med funktionsvariationer i arbetet och i beslutsprocesser. Med etablerade samarbeten och nätverk underlättas också informationsspridning och marknadsföring genom att utnyttja olika kanaler som samarbetet ger.

Se resan ur helhetsperspektiv

För att öka tillgängligheten till naturturism är det viktigt att se besökarens resa ur ett helhetsperspektiv – från planering till hemkomst. Det handlar om tillgänglighet till och inom resmålet och se transport, inklusive färdtjänst, boende, toaletter,

aktiviteter och naturmiljön som centrala delar i tillgänglighetsarbetet och att alla dessa delar kommuniceras till besökaren.

Tillgänglig och inkluderande naturturism handlar inte bara om anpassning för en specifik målgrupp utan för fler där äldre personer, barnfamiljer och oerfarna besökare kan känna sig välkomna.

Brist på information hinder för inkludering

Detaljerad information avgörande för målgruppen

Korrekt och tillförlitlig information är viktigt för att kunna planera en resa och delta i aktiviteter. Informationens kvalitet påverkar också nöjdhet och beslut. Personer med funktionsnedsättningar behöver generellt sett mer detaljerad information om destinationen.⁸ Olika webbsidors tillgänglighet inkluderar exempelvis frågor som textalternativ, olika presentationer av innehåll och navigering.

Intervjuerna med personer med fysiska funktionsnedsättningar visar att information spelar en avgörande roll.

"... problemet är att många inte vågar sig ut. Det är väldigt viktigt för många att få bra information innan man beger sig ut. Informationsbiten skiftar väldigt över landet. Det är ett jättestort problem. Får man fram bra information om olika områden, då tror jag att många fler kommer ut mycket lättare.../.../ Det vore bra om kommuner, länsstyrelser och turistorganisationer är bättre på att förmedla vad som finns i området ur en tillgänglighetsaspekt... [Naturreservat med] någon form av tillgänglighet ser man i form av en rullstolssymbol, men sedan står det inte så mycket mer om tillgängligheten. Det innebär att man egentligen inte vet någonting om tillgängligheten på platsen. Man får åka dit på vinst och förlust." (Informant 1)

"Rätt information – det kan räcka med att beskriva förutsättningar på platsen... då kan jag avgöra själv. [Företagen ska] ha information där man har övrig information till turister, en turist som vem som helst som söker information. Lägg till all information så kan gästen sålla själv vad som är relevant." (Informant 2)

Stora brister på webbsidor

Studien av webbsidor som inkluderar offentliga aktörer (länsstyrelse och kommuner), naturturismföretag och olika naturområden (exempelvis rekreatiomsområden, naturreservat och nationalparker) visar att det finns skillnader i hur naturområden kommuniceras. Generellt finns stora brister vad gäller information på webbsidorna. Få webbsidor visar bilder eller filmer, vissa har beskrivande texter, bilder och film om hur det ser ut i landskapet och om aktiviteter, samt kartor. De flesta med bilder visar växter och djur samt arters livsmiljöer snarare än hur leder ser ut och annan typ av service och infrastruktur.

Genomgången av webbsidorna visar också att det är svårt att söka på sidor och ofta krävs många steg för att hitta information. De är problematiskt att det finns flera olika ingångar, undersidor och skilda webbsidor om ett besöksmål. Information om en och samma plats och dess tillgänglighet kan också skilja sig åt beroende på webbplats eller undersida. Det kan också handla om brist på uppdaterade beskrivningar av terräng, sittplatser och framkomlighet. Analysen visade att det är framför allt bristfällig information gällande transporter till och från naturområden

⁸ Exempelvis Wright, 2012.

och särskilt vad gäller kopplingen mellan transport och destinationen. Ett konkret exempel kan hämtas från en båttransport i Stockholms skärgård som informerar om att den är anpassad för rullstol, men det finns ingen information om hur tillgängligheten ser ut på besöksmålet/destinationen.

När privata och offentliga aktörer gjort olika anpassningar av transporter och anläggningar i naturen så är detaljerad information på webbsidor avgörande för att uppnå tillgänglig och inkluderande naturturism. Vi kan konstatera att det finns ett stort behov av förbättrad information och marknadsföring.

Tips till de som arbetar med informationen:

- Stämmer den digitala informationen med verkligheten?
- Är informationen på webbsidor tillförlitlig och uppdaterad?
- Vad menas med "rullstolsvänligt"?
- Vad menas med begreppet "nära"?
- Finns olika sätta att presentera naturområdet (film, bilder, textalternativ)?
- Finns möjlighet till hjälptechnik för exempelvis uppläsning och teckenspråk?

Motsättningen tillgängliggöra eller bevara

Det finns en intressesmetsättning i att tillgängliggöra naturområden genom åtgärder i den fysiska miljön och viljan att bevara vissa typer av natur opåverkade, i den mån det är möjligt. Genom att bygga till exempel ramper, anlägga breda gångar och konstruera taktila ledstråk kan det uppfattas som att den opåverkade naturen förstörs, eller i alla fall blir alltför tillrättalagd. Trots att ökad tillgänglighet i naturområden gör att fler kan uppleva dessa, kan denna ökade tillgänglighet påverka upplevelsevärden för andra grupper negativt.

Konstant avvägning mellan intressen

Att tillgängliggöra naturområden innebär därför en konstant avvägning mellan olika intressen så att alla slags besökare får sina behov tillgodosedda. Behovet av en sådan avvägning är kanske störst i skyddade områden som naturreservat och nationalparker där floran och faunan ofta är extra känslig.

Många förvaltare av skyddade områden tycker att problematiken kring att tillgängliggöra natur för fler men samtidigt bevara känsliga miljöer och upplevelsevärden är en svår fråga att hantera. Det finns motstående politiska mål, som friluftsmålet "Tillgänglig natur för alla" och strikta regleringar kring vad man får bygga i skyddade områden.

Välj ut och prioritera områden

För att kunna göra avvägningar mellan tillgänglighet och naturskydd är det därför viktigt att välja ut vissa områden som är särskilt lämpliga för tillrättalagningar. Det kan vara områden där miljön är tålig, där naturtypen i sig passar för tillgänglighetsåtgärder eller där anordningar för ökad tillgänglighet kan vara ett verktyg för naturvården, till exempel för att styra besökare och undvika slitage.⁹

Att välja ut vissa skyddade områden och prioritera dessa blir därför centralt för förvaltare som vill öka tillgängligheten, eftersom det inte finns resurser och möjligheter att tillgängliggöra alla skyddade områden. Det är viktigt att de anordningar som byggs är väl genomtänkta så att besökare som behöver anpassningar

⁹ Mebus m.fl., 2013.

får uppleva ett representativt utsnitt av vad som är typiskt för just det området eller att utsiktsplatser tillgängliggörs så att besökare kan blicka ut över områden och skapa sig en uppfattning om hur det ser ut. Andra åtgärder som kan förhöja upplevelsen är anpassade guidade turer samt anpassad, högkvalitativ information, vilket också kan fungera som ett sätt att tillgängliggöra det skyddade området utan att konstruera fysiska anordningar i känslig miljö.

Naturvård prioriteras framför tillgänglighet

Flera förvaltare tycker att frågan kring avvägningar och kompromisser mellan intressen är svår eftersom den i praktiken innebär en orättvisa i att alla människor inte får möjligheten att uppleva alla naturmiljöer. Vissa miljöer är så känsliga att de inte tål tillgänglighetsanordningar. Trots detta menar respondenterna att det inte går att göra på något annat sätt eftersom naturvårdsintressen måste prioriteras framför tillgänglighetsintressen. Detta leder till en diskussion kring rättvisa och jämlikhet och om alla människor ska ha möjlighet att uppleva natur på lika villkor, trots att naturen i sig kan påverkas.

Orörd natur kontra samhällsanpassning

Vidare finns en problematik i att skyddade områden ofta marknadsförs som "orörd" natur, trots att det i själva verket knappt finns någon natur på vår jord som kan beskrivas som orörd. Många förvaltare menar att all typ av mänsklig aktivitet i naturområden är ett intrång, oavsett om det handlar om en smal naturstig eller en byggd ramp. Därför kan det bli missvisande att prata om naturupplevelser i orörd natur.

Frågan om hur stort intrång som kan accepteras blir också en fråga om vem som har "rätt" att vistas i vissa typer av skyddad natur. Om man tar utgångspunkt i att all mänsklig aktivitet innebär ett intrång, varför ska detta intrång vara förbehållet de personer som har de fysiska förutsättningarna att nyttja denna möjlighet? Relaterat till intrång i naturen är frågan om tillgänglighetsanordningar och tillrättaläggningar förstör naturen och upplevelsen av opåverkad natur. Flera respondenter använde ordet "förstöra" när man pratade om tillgänglighet i skyddade områden, vilket ytterligare förstärker bilden av att naturvårdsintressen prioriteras över tillgänglighet. En respondent som representerade en intresseorganisation för personer med funktionsnedsättning vände istället på frågan och menade att naturen förändras hela tiden och det är omöjligt att bevara något i ett ursprungligt skick. De tillgänglighetsanpassningar som görs visar istället på att samhället anpassar sig efter sin samtid för att ge fler möjlighet till naturupplevelser, och att tillgänglighet inte alls behöver vara synonymt med att "förstöra".

Ökad tillgänglighet bidrar till inkludering och hälsa

Avvägningen mellan intressen kring tillgänglighet, naturvård och upplevelsevärden väcker många frågor om rättvisa och jämlikhet och kring exkludering av grupper i samhället. Studien vill lyfta fram vikten av att intressenter samverkar för att få nya perspektiv på vad tillgänglighet, naturvård och upplevelsevärden innebär och hur dessa intressen kan hanteras i praktiken. Även om förvaltare av skyddade områden menar att avvägningen mellan intressen hanteras genom ständiga kompromisser är det tydligt att naturvård rankas högre än tillgänglighet. Vi menar att det är viktigt att utmana uppfattningen att tillgänglighetsanordningar och tillrättaläggningar förstör naturen, och istället undersöker hur de kan bidra till förbättrad hälsa, inkludering och välbefinnande hos marginaliserade grupper i samhället.

Tidigare forskning om tillgänglig naturturism

Drygt 300 vetenskapliga artiklar

Litteraturstudien baseras på en sökning i den vetenskapliga databasen Scopus, där ett antal söktermer relaterade till turism, naturturism, tillgänglighet och funktionsnedsättning kombinerades. Sökningen resulterade i ett urval av 342 vetenskapliga artiklar, bokkapitel och konferenspublikationer. Dessa granskades för att identifiera teman som den internationella forskningen fokuserar på. Även om litteraturöversiktens betoning ligger på naturturism noterade vi ändå andra teman för att fördjupa förståelsen för tillgänglig turism.

Teman som identifierades utifrån publikationerna i databasen:

- Anställdas attityder gentemot personer med funktionsnedsättning
- Tillgänglighet på turistiska webbplatser samt tillgängliga, turistiska informationssystem
- Tillgängliga transporter, boenden och turistattraktioner
- Tekniska lösningar och hjälpmedel
- Erfarenheter/upplevelser, motivation och begränsningar/hinder för personer med funktionsnedsättning i turistiska miljöer
- Turism för familjer där en medlem har funktionsnedsättning/turism för vårdgivare av personer med funktionsnedsättning
- Turism och fritidsaktiviteter för äldre
- Den tillgängliga turistmarknaden
- Tillgänglig naturturism och friluftsliv.

Temana överlappar emellanåt (till exempel kan en artikel handla om anpassade boenden för familjer), men ger ändå en indikation på hur forskningsläget kring ämnet ser ut.

Mest forskning om kärnfunktioner – transport och boende

Resultat från översikten visar att de teman det forskas mest på tycks vara turismens kärnfunktioner som tillgängliga transporter, boenden och turistattraktioner tillsammans med erfarenheter/upplevelser, motivation och begränsningar/hinder för personer med funktionsnedsättning i turistiska miljöer. Forskningen undersöker främst tillgänglig turism ur konsumentens (det vill säga turistens och besökarens) perspektiv, och mindre ur utbudssidans synvinkel.

Ökat intresse för forskning om tillgänglig turism

Intresset för att forska om tillgänglig turism tycks ha ökat, en majoritet av den identifierade litteraturen publicerades mellan 2010 och 2019. Det tycks även finnas ett ökat intresse för att studera tekniska lösningar och hjälpmedel, som till exempel appar för smartphones som kan förhöja och underlätta upplevelsen.

Få publikationer om tillgänglig naturturism

Tillgänglig naturturism tycks vara ett relativt marginaliserat forskningsområde, endast 40 av de 342 publikationerna handlade om detta. Detta är något förvånande eftersom det finns tydliga vetenskapliga belägg för att vistelser i natur har positiva effekter på hälsa, välbefinnande och upplevelser av gemenskap och inkludering. De positiva hälsoeffekterna av att vistas i naturmiljöer och delta i olika utomhusaktiviteter var även det centrala temat i publikationerna om tillgänglig naturturism. Där visade forskningen att engagemang i aktiviteter så som kajakpaddling, fiske och

vandring gav bland annat förbättrad självkänsla, minskad stress, en mer hälsosam livsstil och en glädje över nya kontakter för personer med funktionsnedsättning.¹⁰

Studier visar på hinder för att delta

Flera studier visade också att personer med funktionsnedsättning har precis samma motiv till naturturism och friluftsliv som personer utan funktionsnedsättning, så som att njuta av naturen, spendera tid med familj och vänner, komma bort från vardagen och vara aktiv. Översikten visade dock att personer med funktionsnedsättning upplever större begränsningar och hinder för att delta i naturturism och friluftsliv än personer utan funktionsnedsättning. Det finns ofta en diskrepans mellan vad dessa personer önskar att göra och vad de faktiskt gör, vilket tyder på bristfälliga förutsättningar att delta i de aktiviteter man helst vill. Man får nöja sig med de aktiviteter i naturen som är tillgänglighetsanpassade.¹¹

Få studier om motstående intressen

Få studier på temat tillgänglig naturturism handlade om hur man kan balansera och hantera motstående intressen som tillgänglighet, upplevelsevärden och naturskydd. Även om många personer med funktionsnedsättning önskar utmanande naturmiljöer kan det finnas ett behov av att tillrättalägga naturområden så att fler ska få möjlighet att uppleva dessa. Detta innebär en motsättning mellan hur man kan tillgängliggöra naturområden för fler, men samtidigt bevara natur som kan beskrivas som orörd. Denna identifierade kunskapslucka ledde till att en del av projektet fokuserade på just hur dessa intressekonflikter kan hanteras.

¹⁰ Till exempel Taylor & McGruder, 1996; Wilson & Christensen, 2012.

¹¹ Kastenholz m.fl., 2015.

Referenser

- Burns, N., Paterson, K., & Watson, N. (2009). An inclusive outdoors? Disabled people's experiences of countryside leisure services. *Leisure Studies*, 28(4), 403-417.
- Daruwalla, P., & Darcy, S. (2005). Personal and societal attitudes to disability. *Annals of Tourism Research*, 32(3), 549-570.
- Fredman, P., Wall-Reinius, S., & Lundberg, C. (2009). *Turism i natur. Definitioner, omfattning, statistik*. (Etour Rapport 2009:23). Etour, Mittuniversitetet.
- Gillovic, B., & McIntosh, A. (2020). Accessibility and inclusive tourism development: current state and future agenda. *Sustainability*, 12, 9722.
- Godtman Kling, K., & Ioannides, D., (2019). *Enhancing accessibility in tourism & outdoor recreation: a review of major research themes and a glance at best practice*. (Etour Rapport, 2019:4). Etour, Mittuniversitetet.
- James, L., Shing, J., Mortensen, W. B., Mattie, J., & Borisoff, J. (2018). Experiences with and perceptions of an adaptive hiking program. *Disability and Rehabilitation*, 40(3), 1584-1590.
- Kastenholz, E., Eusébio, C., & Figueiredo, E. (2015). Contributions of tourism to social inclusion of persons with disability. *Disability & Society*, 30(8), 1259-1281.
- Mebus, F., Lindman, J., Näsström, C. & Wahldén, M. (2013). *Tillgängliga natur- och kulturområden. En handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utomhusmiljöer* (Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Handisam, Rapport 6562). Naturvårdsverket.
- Menzies, A., Mazan, C., Borisoff, J. F., Mattie, J. L., & Mortenson, W. B. (2021). Outdoor recreation among wheeled mobility users: perceived barriers and facilitators. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 16(4), 384-390.
- Myndigheten för delaktighet. (2021). *Mål och inriktning funktionshinderpolitiken*. <https://www.mfd.se/kunskap/funktionshinderspoltiken/mal-och-inriktning/>
- Sisto, R., Cappelletti, G. M., Bianchi, P., & Sica, E. (2021): Sustainable and accessible tourism in natural areas: a participatory approach. *Current Issues in Tourism*. Advance online publication.
- Taylor, L. P. S., & McGruder, J. E. (1996). The meaning of sea kayaking for persons with spinal cord injuries. *The American Journal of Occupational Therapy*, 50(1), 39-45.
- Wilson, J. F., & Christensen, K. M. (2012). The relationship between outdoor recreation and depression among individuals with disabilities. *Journal of Leisure Research*, 44(4), 486-506.
- Wright, A. (2012). Tour operating for the less mobile traveller. In D. Buhalis, S. Darcy & I. Ambrose (Eds.), *Best Practices in Accessible Tourism. Inclusion, Disability, Ageing Population and Tourism* (pp. 195-206). Channel View Publications.

Mer information

- Webbida med projektets nyhetsbrev, forskningspresentationer (power points) samt två rapporter (Godtman Kling & Ioannides, 2019; Jonsson, Godtman Kling, Wall-Reinius, & Östling, 2020)
<https://www.miun.se/Forskning/forskningsprojekt/pagaende-forskningsprojekt/tillgangliga-och-inkluderande-naturmiljoer/>
- Etours nyhetsbrev
<https://www.miun.se/Forskning/forskningscentra/etour/nyheter/Nyhetsbrev/>, BFUFs nyhetsbrev (INVIT) samt i JHTs kommunikationskanaler
- Pressmeddelande oktober 2018 och uppföljande artiklar i tidningarna Besöksliv, Utsidan, och Tidningen Leva
- Intervju i radio P4 Jämtland, juni 2020
- Reportage i tidskrifter: Medlemstidningen Rörelse <https://rbu.se/wp-content/uploads/2021/06/Rorelse-Nr-3-2021-webb.pdf>, utgiven av RBU, och intervju för Funktionshinderpolitik, utgiven av DHR
- Seminarier och föreläsningar:
 - presentation på konferensen Varsamt tillgängligt, Länsstyrelsen i Jämtlands län, maj 2019
 - Samverkansworkshop kring funktionsvariationer på Mittuniversitetet, november 2019, med deltagare från myndigheter, intresseorganisationer och universitet
 - Tankesmedjan för friluftsliv 2020, digital presentation
 - Webbinarium under vetenskapsveckan på Miun
https://www.youtube.com/watch?v=PI_vYfapXo0, november 2020
 - Presentation för STFs lokalkrets i Jämtland Härjedalen, november 2020
 - Presentation för Sveriges länsstyrelser friluftssamordnare, april, 2021
 - Presentation på Inspirationsträff om tillgänglig besöksverksamhet i praktiken, Länsstyrelsen i Jämtlands län, april 2021
 - Frukostseminarium på Myndigheten för delaktighet, maj 2021
 - Slutkonferens, juni, 2021 med uppföljande reportage,
<https://www.miun.se/Forskning/forskningscentra/etour/nyheter/nyhetsarkiv/2021-5/tillganglig-naturturism/>

#18 NATURLIGTVIS

Inkluderande och tillgänglig naturturism

November 2021

Text **Kristin Godtman Kling** och **Sandra Wall-Reinius**, Mittuniversitetet

I forskningen har också **Dimitri Ioannides**, **Torun Östling** och **Annika Jonsson**, Mittuniversitetet deltagit.

Rapportredaktör **Eva Fohlstedt**, BFUF

Illustrationer **Stina Wirsén**

Foto sid 4, **Sandra Wall-Reinius**, sid 9, **DHR**, sid 11 och 12, **Askersunds Skärgårdstrafik AB**, sid 13, **Vildmarksporten**, sid 14, **FiskaiBerg**, sid 15 och 16, **Totalskidskolan**

ISBN 978-91-88535-13-9

Kontakt

sandra.wall-reinius@miun.se och kristin.godtmankling@miun.se

info@bfuf.se

bfuf.se

Rapporten finns att ladda ner på bfuf.se.

Rapporten är en sammanfattning av forskningsprojektet "Tillgänglig och inkluderande naturturism: goda exempel på universellt utformade produkter" vid Institutionen för ekonomi, geografi, juridik och turism vid Mittuniversitetet. Projektet pågick 2019-2021.

Ange gärna BFUF som källa vid citering.

